

Ajalookirjanduse aastapreemia 2008

■ 25. aprillil kuulutati Ajaloo Instituudis Tallinnas välja järjekordne parim 2007. aastal ilmunud ajalooramat. Laureadi väljasõelumise ja piduliku koosviibimise korraldamise ülesanded olid seekord preemia asutajaliikme Ajaloo Instituudi õlul. Nagu kodukord ette näeb, moodustati vastutaja-asutuse poolt ekspertkomisjon. Instituudi direktor Magnus Ilmjärv volitas sellega tegelema allakirjutanu. Tuleb kohe öelda, et ekspertkomisjoni moodustamine ei läinud sugugi libedalt. Vaatamata sellele, et doktorikraadiga ajaloolaste read täienevad Eestis jõudsalt, ei näinud erinevatel põhjustel võimalust osaleda ekspertkomisjoni töös kuus kolleegi, kellega läbirääkimisi peeti. Pärast mõningasi konsultatsioone andsid oma nõusoleku ekspertkomisjoni töös osalemiseks Krista Kodres, Anu Mänd ja Erki Russow. Komisjoni esimeheks valiti Priit Raudkivi. Statuut näeb ette, et komisjoni töösse kaastakse ka eelmise aasta laureaat. 2007. a. sai preemia Rein Helme monograafia “Kindralfeldmarssal Barclay de Tolly”. Kahjuks lahkus autor meie seast 2003. aastal. Paraku on juba nii, et surm teeb oma korrektiivid meie käest küsimata ning ilmselt tuleks statuuti ka niisuguste juhtumite tarvis kohendada-konkretiseerida.

Ajaloo Instituuti laekus 9 tööd: Merike Jürjo, Mati Õun. Olla väärikas juht, kui isamaa vajab. Eesti reservohvitserkond 1900–2007. Eesti Entsüklopeediakirjastus, Tallinn, 2007; Valter Lang. Baltimaade pronksi- ja rauaaeg. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 2007; Ea Jansen. Eestlane muutvas ajas. Seisusühiskonnast kodanikuühiskonda. Eesti Ajalooarhiiv, Tartu, 2007; Eesti NSV aastatel 1940–1953: Sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis. Koostanud Tõnu Tannberg. (Eesti Ajalooarhiivi toimetised. 15 (22)). Eesti Ajalooarhiiv, Tartu, 2007; Toomas Karjahärm, Väino Sirk. Kohanemine ja vastupanu. Eesti haritlaskond 1940–1987. Argo, Tallinn, 2007; Saaremaa. 2. Ajalugu, majandus, kultuur. Toimetanud Kärt Jänes-Käpp,

Enn Randma, Malle Soosaar. Koolibri, Tallinn, 2007; Mati Mandel. Kurjuse aasta Lõuna-Läänemaal 1940–1941. (Varia Historica, 2.) Eesti Ajaloomuuseum, Tallinn, 2007; Ants Hein. Maja kui sümbol. Eesti Üliõpilaste Seltsi hoone Tartus. Hattorpe, Tallinn, 2007; Pia Ehasalu. Rootsiaegne maalikunst Tallinnas (1561–1710). Produktioon ja retseptioon. (Dissertationes Academiae Artium Estoniae, 2.) Eesti Kunstiakadeemia, Tallinn, 2007.

Esitatud tööde koguarvu silmas pidades oli 2007. aasta “saak” keskmine või üle selle. Kellel huvi, võib eelmiste aastate nominentide ja laureaatide kohta teavet saada Ajalooarhiivi koduleheküljelt <http://www.eha.ee/frames.htm>, mida Helina Tamman on hoole ja armastusega täiendanud.

Aastapreemia ekspertkomisjoni liikmete tööd pole põhjust kahetseda. Vaagimiseks esitatud töid oli palju ning valdkonniti seinast seinast. Selle aasta komisjon leppis omavahel kokku, et seda, kuidas jõuti lõppotsuseni, millised kõhklused-kahtlused ja vaidlused kitsas ringis käisid – see jääb nende endi teada. Kõik aastapreemiale esitatud tööd väärivad siinkohal mõnerealist tutvustust.

Koguteos “Saaremaa. 2. Ajalugu, majandus, kultuur” kuulub nende käsitluste hulka, mida kaua tehtud ja pikalt igatsetud. Tulemus vääriskannatlikku ootamist. 1136 lehekülge Saaremaa ajalugu, majandust ja kultuuri on pandud kokku arvuka autorkonna poolt, kenasti kujundatud – teisisõnu on tegemist kapitaalsete käsitlustega, mis on kindlasti Saaremaa ja saarlaste vääriline.

Valter Langi monograafia “Baltimaade pronksi- ja rauaaeg” on autori poolt kavandatuna mõeldud eeskätt õppematerjaliks, kuid seda võib kasutada V. Langi sõnade järgi iga ajaloo- ja arheoloogiahuviline. Ekspertkomisjoni liikmed, kes kõik ühel või teisel viisil seotud õppetööga, teavad suurepäraselt, milline on Eestis olukord emakeelsete kõrgkoolidele mõeldud õppematerjalidega. Üksmeelselt tõdeti, et V. Langi raamat täidab ühe ühimitu.

Omaette nähtus on Tõnu-Andrus Tannbergi koostatud ja tema eessõnaga varustatud artiklitekogumik sovetiseerimisest. Ükski aastapreemia otsustuskogu liikmetest ei tegele oma igapäevatööna Nõukogude perioodi ajaloo uurimisega. Nõukogude periood oma paradoksid, ühiskonna ülesehituslike printsiipide ebaloogilisuses ja absurdsuses ning informatsiooni salastatuses ei allu uurijale just kergesti. Kui vanemate perioodidega tegelejad eeldavad ühiskonnaarengus loogikat ja jahivad

põhjuslikke seoseid, siis sovetiaja konstrueerituse mõistmisel võib klassikalisest ajaloolaseharidusest puudu jääda. Sotsiaalteaduste, eriti ajaloolise sotsioloogia kogemuste rakendamine tundub olevat paratamatu. Igatahes annab kogumik tunnistust, et oleme Nõukogude perioodi uurimisel rahvusvahelistumas ja metoodiliselt uuenemas.

Mati Mandeli monograafia “Kurjuse aasta Lõuna-Läänemaal 1940–1941” on moraliseeriv lugemispala kõikidele, kes armastavad üldistuste tegemisel kasutada neutraalseid kategooriaid. Oleks kohatu siinkohal kasutada Mati Mandeli raamatu iseloomustamiseks kalke tunnustussõnu, nagu hästikomponeeritud mikroajalooline käsitlus või tõhus lisand esimise Nõukogude perioodi repressiivtegevuse uurimisel. See, millega lugeja raamatu kaante vahel kokku puutub, on karm ja halastamatu reaalsus, sajad inimsaatused. Allakirjutanu kasutab siinkohal talle antud täheruumi, et avaldada arvamust: Lõuna-Läänemaa näide Mati Mandeli käsitluses võiks kuuluda ajaloo ainekavasse kohustusliku kirjandusena, et mõista esimese Nõukogude perioodi traagikat meie ajaloos.

Merike Jürjo ja Mati Öuna ühismonograafia Eesti reservohvitserkonnast võiks liigitada raamatute hulka, millel on mitmekordne väärtus. Esmalt on see esimene seinast seinä käsitlus meie reservohvitserkonnast ning teiseks jääb ta asendamatuks teatmeteoseks. Põhjalik ülevaade on varustatud president Toomas Hendrik Ilvese eessõnaga.

Toomas Karjahärmi ja Väino Sirgu kapitaalne käsitlus eesti haritlaskonnast perioodil 1940–1987 on viljakalt töötanud tandem kolmas raamat selles valdkonnas. Autorite töövõime ja viljakus on imetlusväärne. Kokku 1931 lehekülge meie haritlaskonna kujunemislugu kümne aasta sees – see on vaieldamatult kadestamisväärne tulemus.

Ants Heina raamatut EÜS-i majast võib lugeda kui paeluvalt kirjutatud arhitektuurialast käsitlust. Teos on eeskujulikult illustreeritud, nii nagu autori varasemad raamatud meie mõisaarhitektuurist. Kuid samas on tegemist rohkele arhiiviainesele toetava käsitlusega, millel on oma uurimuslik puánt. Nimelt tuleb pidada EÜS-i maja kavandajaks Eesti professionaalse teatrikunsti rajajat Karl Menningut, mitte aga ehitusinsener Georg Hellatit.

Piia Ehasalu monograafia rootsiaegsest maalikunstist Tallinnas on tegelikult autori doktoriväitekiri. Väitluseks esitatud seisukohad said kõrge kogu ees kaitsitud ning autorist on saanud

teadusdoktor. Viiest peatükist koosneva monograafia probleemistik on autori enda sõnade järgi paelunud teda ligi paarkümmend aastat. Osaliselt on uurimistöö viljad leidnud juba artiklite näol avaldamist ning suuresti tugineb väitekiri kui tervik varem avaldatule.

Kes näpuga järke pidanud, see juba teab, et tutvustamata on üks monograafia – Ea Janseni “Eestlane muutuv asjas. Seisusühiskonnast kodanikuühiskonda”. Kuigi eelnevalt sai öeldud, et ekspertkomisjoni köögipool ei kuulu avalikustamisele, võib ometi pihikorras tunnistada: otsus pärjata Ea Janseni monograafia langes üsna kiiresti. Ea Janseni suurteos on saanud juba piisavalt vastukaja ning küllap lisandub retseptiooni veelgi. Autor ise ei jõudnud oma töö vilja trükitud kujul näha. Käskiri oli antud üle Ajalooarhiivile toimetada. Tõnu-Andrus Tannbergi, Jaanus Arukaevu ja Helina Tammani hoolika toimetamistöö viljana ilmus maitsekalt kujundatud ja soliidne raamat, mis on igati Ea Janseni vääriline.

Laureaadititliga käib kaasas mõõdukas rahaline preemia. Preemiastatuut ei kõnele, kuidas raha jaotada tuleb. Ekspertkomisjon haaras initsiatiivi ning otsustas jaotada raha järgnevalt: pool preemiarahast kuulub Ea Janseni pärijatele ja pool kolmele toimetajale, kes peavad selle omavahel ise vastavalt panusele ära jagama. Kuuldavasti on see neil ilma suurema tülita ka õnnestunud.

Ekspertkomisjoni tänu kuulub Evi Tihemet-sale, kes aitas kujundada tänu diplomid, mis kõik said klaasitud ja raamitud ning loodetavasti on nii mõnigi nominent selle juba oma kabinetiseinale riputanud.

Priit Raudkivi